

Leczenie chirurgiczne chorych z wrodzonymi skazami krwotocznym

Przegląd sesji XXIX Kongresu Światowego Stowarzyszenia Chorych
na Hemofilię, Buenos Aires (Argentyna), 10–14 lipca 2010 roku

Surgical treatment of patients with inherited hemorrhagic coagulopathy

Reviews from the XXIX World Federation of Hemophilia Congress,
Buenos Aires (Argentina), 10–14 July 2010

Andrzej B. Szczepanik

Klinika Chirurgii Ogólnej i Hematologicznej Instytutu Hematologii i Transfuzjologii

Leczenie chirurgiczne chorych z wrodzonymi skazami osoczowymi, pomimo znacznych postępów w leczeniu substytucyjnym, nadal stanowi istotny problem kliniczny.

U chorych z ciężką postacią hemofilii A i B istnieje duże ryzyko powstania groźnych powikłań krwotocznych, szczególnie w czasie dużego zabiegu operacyjnego. Dlatego w zapobieganiu powikłaniom krwotocznym konieczna jest optymalizacja hemostazy okołoperacyjnej. Holme i wsp. [1] z Oslo przedstawił zbiorcze dane uzyskane od 13 ekspertów *Global Emerging Hemophilia Experts* (GEHEB) reprezentujących 13 ośrodków leczenia hemofilii w 8 wysoko rozwiniętych krajach świata, dotyczące okołoperacyjnej strategii postępowania z 1504 chorymi na hemofilię A i 295 chorymi na hemofilię B, poddanych leczeniu operacyjnemu. Z opracowania wynika, że we wszystkich ośrodkach pożądana aktywność czynników niedoborowych krzepnięcia wynosiła w okresie okołoperacyjnym 100% i była zredukowana do 50–75% w 4.–7. dobie pooperacyjnej. We wszystkich ośrodkach prowadzono monitorowanie codziennej aktywności czynnika VIII/IX. W połowie ośrodków preferowano ciągły wlew rekombinowanych czynników krzepnięcia, w połowie stosowano czynniki osoczopochodne.

W 5 (38%) ośrodkach dodatkowo stosowano leki antyfibrynolityczne. Również w połowie ośrodków jednocześnie ze wstrzykiwaniem koncentratów czynników krzepnięcia stosowano profilaktykę przeciwzakrzepową polegającą na łącznym stosowaniu metod farmakologicznych i mechanicznych. Tylko dwa ośrodki stosowały metodę wyłącznie profilaktyki mechanicznej. W czterech ośrodkach stosowano znieczulenie miejscowe.

Oprócz powyższego badania ankietowego, wiele prac poświęcono zasadom substytucji przed- i pooperacyjnej u chorych na hemofilię poddanych leczeniu operacyjnemu z zakresu chirurgii ogólnej. W większości doniesień stosowany schemat zakłada uzyskanie aktywności czynnika VIII w granicach 80–100% przed operacją i utrzymanie jej w 1.–3. dobie, 60–80% w 4.–7. dobie i 40–60% w 7.–10. dobie. W hemofilii B aktywności czynnika IX mogą być o 20% niższe. Szczepanik i wsp. [2] z Warszawy przedstawili 20 chorych na hemofilię A i B operowanych z powodu nowotworów złośliwych o różnej lokalizacji, w tym 9 chorych z nowotworami jelita grubego. Pomimo uzyskania pożądanego aktywności czynników niedoborowych, powikłania krwotoczne stwierdzono u 20% chorych. Spostrzegano je również u 2 chorych z wysokim mianem

Adres do korespondencji: prof. dr hab. n. med. Andrzej Szczepanik, IHiT, ul. Indiry Gandhi 14, 02–776 Warszawa, e-mail: chirurg@ihit.waw.pl

inhibitora czynnika VIII, którzy w okresie okołoperacyjnym otrzymywali preparat FEIBA® w dawce dobowej 150 j./kg mc. Autorzy zwrócili uwagę na dużą częstość występowania raka jelita grubego w polskiej populacji chorych na hemofilię.

Autorzy tureccy przedstawili tak zwany „Protokół Izmirski” [3] dotyczący zasad substytucji u chłopców chorych na hemofilię poddanych zabiegowi obrzezania. Zakłada on uzyskanie aktywności czynnika niedoborowego przed operacją w granicach 90–100% i kontynuację leczenia substytucyjnego przez okres 48 godzin, ponadto stosowanie doustne kwasu traneksamowego i miejscowo żelu fibrynowego. Przy zastosowaniu tego schematu leczenia powikłania krwotoczne obserwowano u 6% chorych.

Z kolei Lemos i wsp. [4] zaprezentowali doświadczenia z Urugwaju oparte na 23 operacjach, w tym 9 brzusznych, u chorych ze skazami wrodzonymi, nie stwierdzając żadnych powikłań krwotocznych. Kluczem powodzenia leczniczego było stworzenie wielodyscyplinarnego zespołu zaangażowanego w leczenie chorych.

Globalnym problemem u chorych na hemofilię z przewlekłym zakażeniem wirusem C zapalenia wątroby jest rozwój marskości wątroby i raka wątrobowo-komórkowego (HCC, *hepatocellular carcinoma*).

Nowoczesną metodę leczenia polegającą na miejscowej ablacji HCC za pomocą prądu o częstotliwości radiowej (RFA, *radiofrequency ablation*) zastosowali autorzy japońscy [5]. Do guzów o średnicy nieprzekraczającej 3 cm wprowadzano elektrodę chłodzoną wewnątrznie, posługując się nawigacją ultrasonograficzną. U wszystkich chorych uzyskano całkowitą ablację guza, nie stwierdzając przy tym krwawienia do jamy otrzewnej. Leczenie substytucyjne prowadzono do 7–9 dni po zabiegu. Radykalne leczenie HCC u chorych na hemofilię A w postaci przeszczepienia wątroby (lewego płata) od żyjącego dawcy przedstawiły zespoły z Hong Kongu (2 przypadki) i Seulu (2 przypadki) [6, 7]. U wszystkich uzyskano dobre wyniki. Aktywność czynnika VIII po 24 godzinach po operacji wzrosła do 40% i utrzymuje się nadal w granicach 20–40%, podczas 2–4-letniej obserwacji, eliminując konieczność jego przetaczania.

Powstanie inhibitora czynnika VIII lub IX jest groźnym powikłaniem leczenia substytucyjnego hemofilii. Występuje on u około 30% chorych na hemofilię A i 1,5–3% chorych na hemofilię B. U chorych z wysokim mianem inhibitora, powyżej 5 BU/ml (*high responders*), poddawanych zabiegom operacyjnym, zapewnienie skutecznej hemostazy sta-

nowi nadal wyzwaniem klinicznym. W okresie okołoperacyjnym stosuje się preparaty omijające inhibitor — aktywowane czynniki zespołu protrombiny (aPCC, *activated prothrombin complex concentrate*) oraz rekombinowany aktywny czynnik VII (rVIIa). Mimo że preparaty te charakteryzują się wysoką skutecznością kliniczną, nie u wszystkich chorych można zapewnić skuteczną hemostazę ze względu na różną odpowiedź osobniczą. Stąd koncepcja tak zwanej terapii sekwencyjnej, polegającej na naprzemiennym podawaniu aPCC i rVIIa. Leczenie operacyjne chorych na hemofilię A z wysokim mianem inhibitora było przedmiotem doniesienia Balkana i wsp. [8] z Turcji. U 29 chorych wykonano 48 zabiegów operacyjnych, w tym 10 „dużych” (ewakuacja krwiaka podtwardówkowego u 1, wszczepienie zastawki komorowo-otrzewnowej u 1, rozszerzenie przelyku u 6, ekstrakcję zębów u 1, obrzezanie u 1) i 28 „małych” (synowektomia izotopowa). U 5 chorych w „dużych” zabiegach operacyjnych zastosowano aPCC w dawce 100 jm./kg mc., co 12 godzin, u 3 rVIIa 90–120 µg/kg/mc., co 2 godziny i u 2 terapię sekwencyjną. W 15 zabiegach synowektomii podano aPCC w dawce jak powyżej, zaś w 23 rVIIa w dawce 90 µg/kg/mc. według schematu: 3 dawki co 2 godziny, następnie 3 dawki co 6 godzin. Obserwowano dwa powikłania krwotoczne po tak zwanych „dużych” zabiegach: obrzezaniu i ekstrakcji zębów zabezpieczonych rVIIa. Niestety, autorzy nie podali czasu stosowania preparatów omijających inhibitor ani też innych, poza krwotocznymi, powikłań leczenia. W dalszym ciągu brakuje doniesień o rzeczywiście „dużych” operacjach u chorych z hemofilią A i B powikłanych inhibitorem.

Guzy rzekome są rzadkim powikłaniem u chorych na hemofilię A i B, spostrzeganym w postaci ciężkiej i umiarkowanej u 1–2% chorych. Istotą guza rzekomego jest otorebkowany krwiak powstający w tkankach miękkich. Na skutek powtarzających się wylewów krwi powiększa się on do znacznych rozmiarów, niszcząc okoliczne tkanki — mięśniową, kostną, nerwową i niekiedy naczyniową. Mogą powstawać przetoki, a sam guz — ulec zakażeniu. Klinicznie guz może się zachowywać jak nowotwór miejscowo złośliwy, stąd jego nazwa — „pseudoguz”. Guzy rzekome najczęściej lokalizują się w obrębie kończyn, okolicy lędźwiowej i pośladkowej, ale mogą się umiejscawiać w ośrodkowym układzie nerwowym, oczodole czy ścianie jelita cienkiego. Przedstawiono 6 doniesień na temat przebiegu klinicznego i leczenia pseudoguzów hemofilowych. Mohanty z Bombaju [9] przedstawił 18 przypadków guzów rzekomych u 14 chorych na hemofilię (u 12 z ciężką, u 2 z umiarkowaną) spostrzeganych w cią-

gu 8 lat. W przypadkach małych guzów rąk i stóp zastosowano aspirację zawartości guza i wstrzykiwanie miejscowe kleju fibrynowego i tetracykliny. W guzach tkanek miękkich bez objawów naciekania okolicznych struktur zastosowano leczenie operacyjne polegające na radykalnym wycięciu guza, natomiast w przypadkach naciekania struktur kostnych dodatkowo stosowano przeszczepy kostne i wewnętrzną stabilizację kończyn. W przypadkach trudno dostępnych guzów zrezygnowano z leczenia operacyjnego z powodu spodziewanych trudności technicznych. Na podstawie własnych doświadczeń autorzy uznali chirurgiczne wycięcie guza, w referencyjnym wyspecjalizowanym ośrodku, za jedyny skuteczny sposób postępowania.

Leczenie operacyjne pseudoguzów hemofiliowych przedstawili również Osman i wsp. [10] z Kuala Lumpur oraz Yang i wsp. [11] z Pekinu. Zespół z Algieru [12] doniósł o rzadkiej lokalizacji guza w okolicy skroniowej mózgu, skutecznie leczonego kraniotomią i wycięciem guza, natomiast Querol i wsp. [13] z Walencji w szybko narastającym guzie poślodka naciekającym kość biodrową zastosowali radioterapię w dawce całkowitej 2000 cGy i profilaktyczną substytucję czynnikiem VIII.

Trudności diagnostyczne i lecznicze w krwawieniach z przewodu pokarmowego ilustruje przypadek przedstawiony przez zespół z ośrodka referencyjnego w Newcastle [14]. Pacjent z hemofilią A (postać ciężka) został przyjęty z objawami krwawienia z dolnego odcinka przewodu pokarmowego utrzymującego się pomimo przetaczania czynnika VIII, stosowania dożylnych inhibitorów pompy protonowej (IPP), kwasu traneksamowego i sukralfatu oraz wyrównywania niedoborów krwi. Badania endoskopowe nie ujawniły źródła krwawienia. Pacjenta operowano w 9. dobie po przyjęciu, resekując uchyłek Meckela, będący przyczyną krwawienia. Substytucję stosowano przez 7 dni, nie spostrzegając powikłań. Autorzy uznali, że multidyscyplinarny zespół ekspertów powinien podejmować decyzję dotyczącą wyboru sposobu i czasu leczenia w skomplikowanych przypadkach hemofilii. Trudny diagnostycznie przypadek krwawienia z przewodu pokarmowego przedstawili Krause i wsp. [15] z Hessen. Leczyli oni pacjenta z typem 3 choroby von Willebranda (vWD, *von Willebrand disease*), infekcją HCV (*hepatitis C virus*) i nawracającymi krwawieniami z przewodu pokarmowego z towarzyszącym istotnym spadkiem stężenia hemoglobiny (Hb). W badaniach endoskopowych nie ustalono źródła krwawienia, ale stwierdzono nasilone kontaktowe krwawienie śluzówkowe. Przyjęto, że przyczyną krwawienia jest angiodysplazja jelita cienkiego i zastosowano

profilaktyczne przetoczenia koncentratu czynnika von Willebranda w dawce 25 j.m./kg mc., początkowo raz w tygodniu, a następnie 44 j.m./kg mc. 2-krotnie w ciągu tygodnia, uzyskując zasadniczą redukcję epizodów krwawienia i normalizację stężenia Hb. Autorzy uznali ten sposób leczenia za godny polecenia. Przypadek chorego z prawidłowym czasem APTT (*activated partial thromboplastin time*) przedstawili Chojnowski i wsp. [16] U chorego wykonano cholecystektomię laparoskopową z powodu kamicy żółciowej, powikłaną krwawieniem do jamy otrzewnej, wymagającą 2-krotnej relaparotomii w 1. i 7. dobie pooperacyjnej. Po rozpoznaniu łagodnej postaci hemofilii B (aktywność czynnika IX — 20%) i zastosowaniu leczenia substytucyjnego dalszy przebieg pooperacyjny był niepowikłany.

Przedstawiono badania nad skutecznością i bezpieczeństwem różnych koncentratów czynników krzepnięcia stosowanych w leczeniu substytucyjnym zabiegów operacyjnych we wrodzonych skazach osoczowych. Miesbach i wsp. [17] z Frankfurtu przedstawili skuteczność i bezpieczeństwo rekombinowanego czynnika VIII u 36 chorych na hemofilię A. W ciągu 9 lat chorzy ci zostali poddani 73 zabiegom operacyjnym, w tym ortopedycznym (48%) i brzuszny (16%). W zależności od rodzaju zabiegu operacyjnego stosowano różne dawki preparatu. W operacjach brzusznych całkowite zużycie wahało się od 340 j.m./kg mc. do 1159 j.m./kg mc. W 95% przypadków osiągnięto bardzo dobry efekt hemostatyczny. Tym niemniej w 5% zabiegów chirurgicznych spostrzegano krwawienia związane z operacją, mimo że aktywność czynnika VIII pozostawała w prawidłowych granicach. Nie stwierdzono żadnych działań niepożądanych podczas stosowania preparatu — został oceniony jako skuteczny i bezpieczny w leczeniu hemofilii A.

Wstępne wyniki wieloośrodkowych badań klinicznych z zastosowaniem koncentratu czynnika vWF (*von Willebrand factor*) VIII w leczeniu substytucyjnym 42 chorych na vWD, 27 z typem 1, 14 z typem 2, 1 z typem 3, przedstawili Scharrer i wsp. [18] z Mainz. Najczęściej wykonywanymi operacjami były kolejno: ekstrakcje zębów, wycięcia migdałków i wszczepienia endoprotez stawu biodrowego i kolanowego. Pojedyncza dawka preparatu wahała się od 12 do 303 j.m./kg mc. w zależności od rodzaju i ciężkości operacji. Monitorowano aktywność czynnika VIII (FVIII:C) i aktywność kofaktora ristocetyny (vWF:RCo) w okresie zarówno przed-, jak i pooperacyjnym. Skuteczność i bezpieczeństwo preparatu oceniono jako dobrą lub bardzo dobrą. Nie obserwowano powikłań krwotocznych, zakrzepowych ani innych niepożądanych. Po zakoń-

czeniu badania (*Wilate® SET Study*) będzie możliwe określenie schematu dawkowania czynnika w zależności od rodzaju zabiegu operacyjnego.

Doświadczenia dotyczące strategii zapewnienia bezpiecznej hemostazy u chorych z wrodzonymi niedoborami czynnika VII poddanych leczeniu operacyjnym są, jak dotąd, stosunkowo niewielkie. Lukę tę częściowo wypełnia doniesienie Marianiego i wsp. [19] z L'Aquila we Włoszech przedstawiające dane rejestru *Seven Treatment Evaluation Registry* (STER). Jego bazę danych stanowi prospektywny, wieloośrodkowy, obserwacyjny rejestr danych zbierający informacje dotyczące wielkości stosowanych dawek rVIIa i ich skuteczności, schematów stosowania i działań niepożądanych. W rejestrze zgromadzono dane 77 operacji u chorych z wrodzonym niedoborem czynnika VII. Sześćdziesiąt dwie operacje przeprowadzono w osłonie rVIIa, ale analizę w celu określenia minimalnej skutecznej dawki ograniczono do 34 chorych, których zdefiniowano jako grupę o wysokim ryzyku krwawienia. Wykonano u nich 24 „duże” operacje i 17 „małych”. Powikłania krwotoczne stwierdzono po 3 dużych operacjach ortopedycznych, ale dawki rVIIa były w tych przypadkach niewystarczające. Przeciwciała przeciwko czynnikowi VII o mianie 18 BU/ml stwierdzono u jednego chorego uprzednio leczonego preparatami osoczo pochodnymi. Nie stwierdzono żadnych powikłań zakrzepowych. Leczenie przy zastosowaniu rVIIa jest skuteczne, jeżeli stosowane dawki są właściwe. W okresie największego ryzyka krwawienia, czyli w dniu operacji, dawki rVIIa powinny być skalkulowane na poziomie co najmniej 13 µg/kg/mc. na pojedynczą dawkę, 3-krotnie w ciągu doby.

W podsumowaniu obrad XXIX Kongresu *World Federation of Hemophilia — 2010* w Buenos Aires nasuwają się wnioski dotyczące leczenia operacyjnego u chorych z wrodzonymi skazami krwotocznymi. Pomimo właściwego leczenia substytucyjnego i leczenia preparatami omijającymi inhibitor w przypadku jego występowania, operacje takie nie są wolne od ryzyka powikłań krwotocznych. Z tych względów powinno się je wykonywać w wyspecjalizowanych ośrodkach dysponujących doświadczonym zespołem (chirurg, anestezjolog, hematolog) i pracownią krzepnięcia, która umożliwia codzienne oznaczanie aktywności czynnika VIII/IX oraz miana inhibitora.

Piśmiennicwo

1. Holme P., James P., Gomez K. i wsp. Variations in international practices for the peri-operative management of major surgery

- for persons with severe hemophilia. *Haemophilia* 2010; 16 (supl. 4): 06P21.
2. Szczepanik A., Windyga J., Misiak A. i wsp. Surgery for malignant neoplasms in hemophilia patients. *Haemophilia* 2010; 16 (supl. 4): 06P37.
3. Yilmaz Karapinar D., Akyn M., Ay Y. i wsp. A single center experience in circumcision of hemophilia patients: Izmir Protocol. *Haemophilia* 2010; 16 (supl.4): 26FP03.
4. Lemos F., Mezzano R., Insagray J. i wsp. Surgery in patients with inherited coagulopathy — experience in Uruguayan reference centers. *Haemophilia* 2010; 16 (supl. 4): 04P20.
5. Seita I., Amano K., Otaki M. i wsp. Radiofrequency ablation of hepatocellular carcinoma in 3 patients with hemophilia A. *Haemophilia* 2010; 16 (supl. 4): 16P12.
6. Au W., Chan S. Excellent long-term results in living donor liver transplantation for hepatitis C related hepatocellular carcinoma complicating hemophilia A: two cases from Hong Kong. *Haemophilia* 2010; 16 (supl. 4): 06P09.
7. Kim H., Lee H., Jung S. i wsp. Long-term follow-up of people with hemophilia successfully treated with liver transplant from living donors. *Haemophilia* 2010; 16 (supl. 4): 06P27.
8. Balkan C., Yilmaz D., Kavakli K. i wsp. Successful major and minor surgery in patients with hemophilia and high titer inhibitor. *Haemophilia* 2010; 16 (supl. 4): 06P11.
9. Mohanty S. Hemophilic pseudotumour: guidelines for classification system and its outcome. *Haemophilia* 2010; 16 (supl. 4): 22FP19.
10. Osman Z., Abd K., Faraizah M.R. Surgical management of chronic large pseudotumour in hemophilia patients who presented late at Kuala Lumpur Hospital, Malaysia. *Haemophilia* 2010; 16 (supl. 4): 22FP14.
11. Yang R., Xue F., Sun C. Hemophilic pseudotumor in Chinese patients: a retrospective single-center analysis of 14 cases. *Haemophilia* 2010; 16 (supl. 4): 06P50.
12. Bensadok M., Belhani M. Cerebral pseudotumour in a hemophilic woman: removal and good evolution. *Haemophilia* 2010; 16 (supl. 4): 36P04.
13. Querol F., Aparisi F., Amador F. i wsp. Aggressive haemophilic pseudotumor: a case of atypical progression. *Haemophilia* 2010; 16 (supl. 4): 22P22.
14. Arami S., Talks K., Biss T. i wsp. Gastrointestinal bleeding due to Meckel's diverticulum in severe hemophilia A. *Haemophilia* 2010; 16 (supl. 4): 06P07.
15. Krause M., Eckardt V., Pillitteri D. i wsp. Efficiency of prophylaxis in patients with type 3 von Willebrand syndrome and recurrent gastrointestinal bleeding. *Haemophilia* 2010; 16 (supl. 4): 35P22.
16. Chojnowski K., Glowacki A., Treliński J. Recurrent massive bleeding after cholecystectomy as a first symptom of mild hemophilia B in patients with normal APTT. *Haemophilia* 2010; 16 (supl. 4): 20P02.
17. Miesbach W., Krekeler S., Alesci S. Efficacy and safety of KOGENATE® Bayer in patients with hemophilia A during surgical procedures. *Haemophilia* 2010; 16 (supl. 4): 08P27.
18. Scharrer I., Dorner T., Kadar J. i wsp. Experience with a VWF/FVIII concentrate in surgeries in patients with von Willebrand disease — result from a German prospective post-licensure surveillance. *Haemophilia* 2010; 16 (supl. 4): 35P32.
19. Mariani G., Batorova A., Ingerslev J. i wsp. NovoSeven® for surgery in inherited FVII deficiency: data from STER (Seven treatment Evaluation Registry). *Haemophilia* 2010; 16 (supl. 4): 08P26.